

UDC
78.031.2Валерия Недлина¹¹ Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)

«Аққулар сазы»: Раушан Оразбаеваның қобыз дәстүрін сақтауға және дамытуға қосқан үлесі

Аңдатпа

Рецензияның тақырыбы Раушан Оразбаеваның «Аққулар сазы» жинағы болып табылады. Онда аққу – қасиетті өнердің киелі бейнесі ретінде қылқобызға арналған 26 күйдің нотасын қосқан болатын. Автор ежелгі дәстүрдің иесі Ықылас Дүкенұлы мен Дәулет Мықтыбаевтың шығармашылық мұрагері, сондай-ақ сол мектепке мұғалім Әбдіманап Жұмабекұлы арқылы қабылданған. Оның шығармашылығы Қазақстанда және шетелде кеңінен танымал.

Рецензиялаудың негізгі әдісі контент-талдау болғандықтан, соның барысында қазақ музыкасының тарихи контекстіндегі жинақтың маңыздылығы, отандық музыка, музыкалық білім және орындаушылық өнері анықталды. Алғаш рет аққудың музыкалық бейнесінің барлық дерлік нұсқалары мен көне халық күйлерінен бастап жас композиторлардың шығармаларына дейін бір томға жинақталды (Тоғжан Қаратай).

Раушан Оразбаеваның іргелі еңбегінің музыкалық-тарихи құндылығы «Аққу» күйлерінің хронологиясын құрудан бұрын, домбыра және сыбызғы репертуарына «көшіп келген» ұқсас бейнелерді қобыз музыкасының орбитасына енгізуден тұрады. Осы мақсатта ол Қожеке Назарұлы, Әлшекей Бектібайұлы, Сыбанқұл Қалбасұлы, Сүгір Әліұлы, Жүнісбай Стамбаев, Нұрғиса Тілендиев және Мәкәлім Қойшыбаев күйлерінің қобыз транскрипцияларын өзі жасап, шығармашылық тәжірибеде сынап көрді. Сондай-ақ әр күй аңызға толы, олардың көпшілігі бұрын тіркелмеген және тек ауызша болған.

Р. Оразбаеваның ғылыми құндылығы ауызша тарихнаманың бірқатар жалпыланған мәліметтерінде, музыкалық-этнографиялық деректерді жинаққа енгізуде, сондай-ақ ноталық мәтіннің ғылыми редакциясында жатыр. Ол орындаушы-практик ретінде барлық техникалық әдістерді мұқият тексеріп, музыкалық нота әдістерін жаңартты.

Әдістемелік маңыздылығы бұл қобыз туралы толық түсініктемелердің, орындаушылық амалдардың, сондай-ақ жаңадан бастаушыларға ғана емес, тәжірибелі қобызшыға да пайдалы болатын әрбір күй туралы нұсқаулығы бар аңдатпаларының болуына байланысты. Жинақтың жаңашылдығы оның орындаушылық тәсілдерін көрсете отырып, сапалы фото иллюстрациялармен, сондай-ақ Раушан Оразбаеваның жазбалары бар аудио және бейне қосымшалармен жаратандырылуы болды.

Автор қолжазбаның соңғы нұсқасын оқып құптады және мүдделер қақтығысының жоқ екендігін мәлімдейді.

Тірек сөздер: Раушан Оразбаева, Аққу күйі, музыкадағы аққудың бейнесі, қылқобыз, ноталық жинақ, қобыз дәстүрі.

Дәйексөз үшін: Недлина, В. Е. «Аққулар сазы»: Раушан Оразбаеваның қобыз дәстүрін сақтауға және дамытуға қосқан үлесі // Saryn. – 2023. – Т. 11. – № 2. – 81–89 б. – DOI: 10.59850/SARYN.2.11.2023.24.

Мақала редакцияға
түсті: 17.04.2023

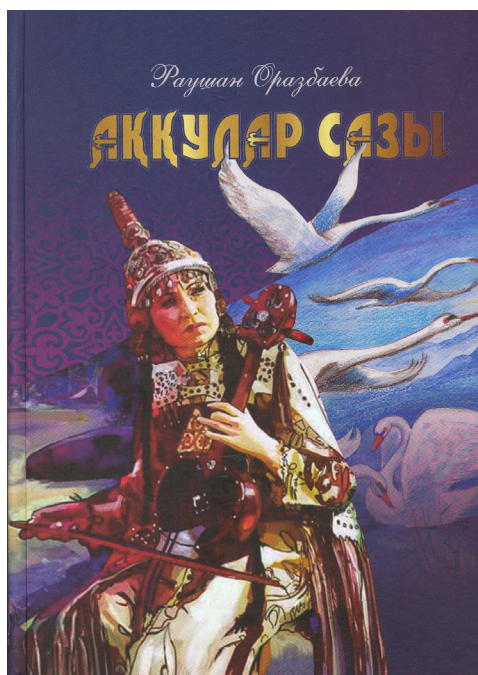
Рецензиядан кейін
мақұлданған: 28.04.2023

Жариялауға
қабылданды: 04.05.2023

Аққу – ежелгі қасиетті жануарлардың бірі. Оның бейнесі тас дәуірінің өнерінде сүйек фигуралары мен петроглифтер түрінде кездеседі [Lahelma, p.17]. Ең көне музыкалық аспаптар – аққу сүйегінен жасалған жоғарғы палеолиттік ориньяк мәдениетінің флейталары – Германияның оңтүстігінен (42000–35000 жыл бұрын) табылған [Conard, N. J.; Malina, M.; Münzel, S. C., p. 738]. Тәңіршілдік мифологиясында бұл құс Умай құдайымен байланысты – ноғай аңыздары бойынша аққу оның елшісі болған [Берёзкин, Б. 50], сондай-ақ аққу бейнесінде құдайдың пайда болуы туралы да айтылады. Қазақ аспаптарына арналған аққулар бейнеленген домбыра мен қобыз күйлері ауызша музыкалық дәстүрлердің көне түріне жататыны таңқаларлық емес.

Дыбыстық бейнелеу күйлерінің арасында «Аққу» күйі ерекше орын алады. Раушан Оразбаева 26 ноталық мәтінді бірыңғай жинаққа жинап қана қоймай, оларды дәстүр иесі мен зерттеушінің көзқарасы бойынша ғылыми тұрғыдан түсіндіріп үлгерді. Ежелгі қобыз дәстүрінің өкілі болумен қатар, автор Қазақстанда және одан тыс жерлерде кеңінен танымал. Тотемдік жануарлардың – аққудың, иттің және қасқырдың дыбыстық бейнелерін бейнелейтін көне дыбыстық композициялар оның «қолтаңбасы» болды. Автордың пікірінше, табиғи дыбыстардың ішінде аққулардың дауыстары садақ хордофон қылқобызының тембріне жақын [Оразбаева, б. 13].

Жинақта жиналған күйлер қазақ музыкалық дәстүрінің дамуындағы әртүрлі дәуірлерін бейнелейді (1-ші сурет). Егер аңыздың ілеспе күйі болса, ол толығымен ноталардың алдында келтіріледі. Ең көне түрі «Аққудың жем іздеуі», «Аққудың бидайыққа кез келуі», «Аққудың өрлеп қашуы», «Аққудың құлдилап қашуы», «Аққудың ұясына оралуы», «Аққудың балапандарымен қауышуы» деген халық күйлерімен ұсынылған. 7 және 8 нөмірлерімен ұсынылған «Аққу» күйлері кейде аты аңызға айналған қобыз жасаушы Қорқыттың есімімен байланысты. Авторлық күйлер XVIII–XXI ғасырларға дейінгі қобыз және домбыра дәстүрлерін ұстаушылардың есімдерімен ұсынылған: Байжігіт Жаулыұлы, Қожеке Назарұлы, Ықылас Дүкенұлы, Әлшекей Бектібайұлы, Сыбанқұл Қалбасұлы, Сүгір Әліұлы,

1-ші сурет. Жинақтың мұқабасы

Жүнісбай Стамбаев, Қазбек Әбенев, Нұрғиса Тілендиев, Мәкәлім Қойшыбаев, Қобыкей Ахмерұлы, Қазен Әбуғазы, Тоқжан Қаратай. Авторлардың әрқайсысы туралы қысқаша өмірбаяндық анықтама беріледі.

Қобызға арналған «Аққу» күйі – домбыра аударымдарының жинағында бар екеніне назар аударады. Р. Оразбаева аққудың бейнесі садақ хордофонымен тығыз байланысты, ал ол бақсылық дәстүр мен онымен байланысты аспаптың әртүрлі тыйымдарының нәтижесінде домбыра дәстүріне көшті деп санайды. Шынында да, исламның таралуы мен мұсылман бекінісінің нығаюы кезеңінде тарихта бірнеше рет пайда болған қобыздың және онымен байланысты шамандық тәжірибелердің орындылығы туралы пікірталас болғаны белгілі (соңғысы XIX ғасырда Ықылас пен оның ізбасарларының дәстүрінің өркендеуімен сәйкес келген сияқты). Кеңестік кезеңде қобыз да шамандық дәстүрдің атрибуты ретінде бірнеше рет сынға ұшырады. Соған қарамастан, «Аққу» күйлерінің қобыз табиғатын байқауға болады: «Дегенмен, біздің ойымызша, қобыз күйлерінің біраз сарыны домбыраға ауысты. Құлағы түрік, көңіл пернесі сергек адамның домбыра күйлерінен қобыз сарындарын байқамауы мүмкін емес», – деп Р. Оразбаева атап өтті [Оразбаева, б. 11]. Шынында да, қобыз айналымы бастапқыда домбыраға (мысалы, Н. Тілендиевтің шығармасы) немесе сыбызғыға (мысалы, сыбызғышы А. Құдайбергеновтен жазылған Қожекенің «Аққуы») арналған күйлерден де табиғи естіледі. Жинақтың авторы қылқобызға арналған күйлердің домбыра және сыбызғы нұсқаларын транскрипциялау бойынша үлкен жұмыс атқарды. Күйлерді бір аспаптан екіншісіне ауыстыру мүмкіндіктерін айқын көрсете отырып, барлық аударымдар табиғи болып шықты.

Р. Оразбаеваның қобыз күйлерінің импровизациялық табиғаты туралы пікірі ерекше ғылыми құндылыққа ие. Оның пікірінше, шеберден алынған ойын әдістерін

оқушы болмыс деп қабылдамады, бірақ өз стилін жетілдіруге, дамытуға серпін берді. Шығармашылық ізденістер көбінесе бір музыканттың репертуарында бір күйдің екі түрлі нұсқасының пайда болуына әкелді. Бұл жинаққа Ықылас пен Сүгірдің «Аққу» күйінің екі түрлі нұсқасын енгізілуімен түсіндіріледі. Раушан Оразбаева күйлердің орындаушылық техникасымен ерекшеленетін өз нұсқаларын ұсына отырып, орындаушыларды, қобызшы-шеберлер ұрпақтарын осы көпғасырлық диалогына қосылуға шақыратын сияқты.

«Аққулар сазы» жинағында әдістемелік жағы мұқият пысықталған. Автор аспаптың өзі, оны күйге келтіру нұсқалары (оң бұрау, теріс бұрау) мен музыкалық нотаның ерекшеліктері туралы толық ақпарат береді.

Р. Оразбаева жаңа музыкадан алынған белгілердің орындаушылық техникасының нақты ойын ала отырып, сол қолдың ұшасына (тырнақпен немесе саусақпен) өзгешеліктерді жазуды ұсынады. Музыкалық бөлімнің алдында берілген әр күйді орындауға арналған нұсқаулар ерекше әдістемелік құндылыққа ие. Ықыластың «Аққу» күйіндегі екінші нұсқасының мысалында (№ 13) ноталық жазба мен фото нұсқаулықтарды біріктіру мүмкіндіктері айқын көрсетілген. Әрбір нақты орындау техникасы сапалы орындалған фотосуретпен суреттелген (2-ші сурет).

2-ші сурет. Фотоиллюстрациясы бар оқу құралындағы әдістемелік нұсқаулардың мысалы

Жинақтың соңында әр күй туралы музыкалық-тарихи және музыкалық-этнографиялық сипаттағы мәліметтер келтіріледі. Осы немесе басқа нұсқаның кімнен жазылғаны туралы осы күйге арналған бастапқы құралда атап өтіледі. Ноталық жинақ аудио қосымшасыз толық болмас еді. 2017 жылы Эрлангенде (Германия) және Мәскеуде (Ресей) жинақтан күйдің аудио нұсқалары жазылып, жарық көрді. Өкінішке орай, бұл жазбалар сирек кездеседі және оларды сатып алу мүмкін емес. Соған қарамастан, Р. Оразбаева YouTube-те көруге болатын «Аққулар сазы» музыкалық-терапиялық концертінің бейне нұсқасын жасады. Бұл жазба ғылыми еңбектерде, музыкалық терапия сеанстарында және оқу үдерісінде қолданылуы мүмкін (3-ші сурет).

3-ші сурет. "Best healing and relaxing music therapy performed by Roushan Orazbay". Раушан Оразбаеваның «Аққулар сазы» концертінің видео нұсқасы

Раушан Оразбаеваның еңбегі ағылшын тіліндегі әдебиетте «artistic research» атауын алған заманауи тәсілдің тамаша үлгісі болып табылады. Ол музыканттың орындаушылық, зерттеу және педагогикалық жұмысын біртұтас кешенге біріктірді. Орындалған жұмыс көлемі бойынша – ноталар, орындаушылық редакция, ғылыми және әдістемелік түсініктемелер – «Аққу сазы» жинағы докторлық диссертациясына жақындап келеді. Қазақстанда және одан тысқары жерлерде танымал қобызшы Раушан Оразбаева осы жинақпен қазақ қобыз дәстүрінің мұрасын сақтауға және насихаттауға елеулі үлес қосты. Жинақ жас орындаушылар мен композиторларға да, сондай-ақ қазіргі және болашақтағы қазақ музыкалық дәстүрлерінің тағдырын жаңа зерттеуге жол ашады.

Дереккөздер тізімі

Conard, N. J.; Malina, M.; Münzel, S. C. New Flutes Document the Earliest Musical Tradition in Southwestern Germany // *Nature*. – 2009. – Т. 460. – №. 7256. – PP. 737–740.

Lahelma, A. Strange Swans and Odd Cucks: Interpreting the Ambiguous Waterfowl Imagery of Lake Onega // *Visualising the Neolithic. Abstraction, Figuration, Performance, Representation*, Oxford. – 2012. – PP. 15–33.

Берёзкин, Ю. Е. Миф о ныряльщике за землей в евразийских степях? // *Древние и средневековые культуры Центральной Азии (становление, развитие и взаимодействие урбанизированных и скотоводческих обществ) : материалы Международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения д. и. н. А. М. Мандельштама и 90-летию со дня рождения д. и. н. И. Н. Хлопина (10–12 ноября 2020 г., Санкт-Петербург)*. – Санкт-Петербург: ИИМК РАН, 2020. – С. 49–52.

Оразбаева, Р. Аққулар сазы. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Өнер баспасы, 2018. – 174 бет. ISBN 978-601-209-246-2.

References

Beryozkin, U. E. Mif o nyryalshchike za zemley v yevraziyskikh stepyakh? [*orig. Russian: The Myth about a Diver for the Dry Land in the Eurasian Steppes?*] // *Proceedings of the Scientific Conference, dedicated to the 100th anniversary of the birth of the Doctor of Historical Sciences A. M. Mandelstam and the 90th anniversary of the birth of the Doctor of Historical Sciences I. N. Khlopin, 10–12 November 2018*. – Saint Petersburg: Institute for the History of Material Culture of RAS, 2020. – PP. 49–52.

Conard, N. J.; Malina, M.; Münzel, S. C. New Flutes Document the Earliest Musical Tradition in Southwestern Germany // *Nature*. – 2009. – Vol. 460. – PP. 737–740.

Lahelma, A. Strange Swans and Odd Ducks: Interpreting the Ambiguous Waterfowl Imagery of Lake Onega // *Visualising the Neolithic. Abstraction, Figuration, Performance, Representation*. – Oxford, 2012. – PP. 15–33.

Orazbayeva, R. Aqqular sazy. Oqu-adistemelik qural [*orig. Kazakh: Swan Melodies. Educational and Methodical Guidelines*]. – Almaty: Oner, 2018. – 174 p.

Валерия Недлина

Казахская национальная консерватория имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

«Лебединые напевы»: вклад Раушан Оразбаевой в сохранение и развитие кобызовой традиции

Аннотация

Предметом рецензии стал сборник «Аққулар сазы» Раушан Оразбаевой. Он включает ноты 26 кюев для кыл-кобыза, посвящённых лебедю – сакральному образу казахского искусства. Автор является носителем древней традиции, творческой наследницей Ыкыласа Дукенулы и Даулета Мыктыбаева, чью школу переняла через учителя Абдиманапа Жумабекулы. Её творчество широко известно в Казахстане и за рубежом.

Главным методом рецензирования послужил контент-анализ, в ходе которого выявлена значимость сборника в контексте истории казахской музыки, отечественного музыкознания, музыкального образования и исполнительского искусства. Впервые в единый том собраны практически все версии музыкального изображения лебедя от архаичных народных кюев до сочинений молодых композиторов (Тогжан Каратай).

Музыкально-историческая ценность фундаментального труда Раушан Оразбаевой заключается в выстраивании хронологии кюев «Аққу», во включении в орбиту кобызовой музыки аналогичных образов, «перекочевавших» ранее в домбровский и сыбызговый репертуар. С этой целью она сама сделала и апробировала в творческой практике кобызовые транскрипции кюев Кожеке Назарулы, Алшекея Бектыбайулы, Сыбанкула Калбасулы, Сугура Алиулы, Жунусбая Стамбаева, Нургисы Тлендиева и Макалима Койшыбаева. Также каждый кюй снабжён легендой, многие из которых ранее не фиксировались и бытовали лишь изустно.

Научная ценность заключается в ряде обобщённых Р. Оразбаевой сведений устной историографии, во включении в сборник музыкально-этнографических данных, а также в научной редакции нотного текста. В качестве исполнителя-практика она тщательно выверяет все технические приёмы, обновляет методы нотной записи.

Методическая значимость обусловлена наличием подробных комментариев о кобызе, исполнительских приёмах, а также аннотаций к каждому кюю с инструкцией, которые будут полезны не только начинающим, но и опытным кобызшы. Инновацией сборника стало оснащение его качественными фотоиллюстрациями с показом исполнительских приёмов, а также аудио- и видеоприложениями с записями Раушан Оразбаевой.

Ключевые слова: Раушан Оразбаева, кюй «Аққу», образ лебедя в музыке, кыл-кобыз, нотный сборник, кобызовая традиция.

Для цитирования: Недлина, В. Е. «Лебединые напевы»: вклад Раушан Оразбаевой в сохранение и развитие кобызовой традиции // Saryn. – 2023. – Т. 11. – № 2. – С. 81–89. – DOI: 10.59850/SARYN.2.11.2023.24.

Автор прочитал и одобрил окончательный вариант рукописи и заявляет об отсутствии конфликта интересов.

Статья поступила в редакцию: 17.04.2023

Одобрена после рецензирования: 28.04.2023

Принята к публикации: 04.05.2023

Valeriya Nedlina

Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)

“Aqqular Sazy” (“Swan Melodies”): Raushan Orazbayeva’s Contribution to the Preservation and Development of the Kobyz Tradition

Abstract

The subject of the peer review is the *Aqqular Sazy* collection by Raushan Orazbayeva. It includes notations of 26 kyuy for qyl-qobyz, dedicated to the swan, a sacred image of Kazakh art. The author is the bearer of an ancient tradition, the creative heir of Yqylas Dukenuly and Daulet Myktybaev, whose school she adopted through the teacher Abdimanap Zhumabekuly. She is widely known in Kazakhstan and abroad.

The main method of peer review was content analysis, during which the significance of the collection was revealed in the context of the history of Kazakh music, Kazakhstani musicology, music education, and performing arts. For the first time, almost all versions of the musical image of a swan, from archaic folk kyuy to the works of young composers (Togzhan Karatay), are collected in a single volume.

The historical value of the fundamental work of Raushan Orazbayeva lies in the construction of the chronology of Aqqu kyuy and in the inclusion of similar images that had previously “migrated” to the dombra and sybyzgy repertoire in qobyz music performance. For this purpose, she herself made and tested in creative practice the qobyz transcriptions of the kyuy by Qozheke Nazaruly, Alshekey Bektibayuly, Sybankul Kalbassuly, Sugir Aliuly, Zhunusbay Stambayev, Nurgissa Tlendiyev, and Makalim Koishibayev. Also, each kyuy is equipped with a legend, many of which were not previously recorded and existed only by word of mouth.

The scholar value is in a number of verbal historiography pieces summarised by Raushan Orazbayeva, in the inclusion of musical ethnographic data in the collection, as well as in the scholar edition of the musical text. As a practicing performer, she carefully checks all techniques and updates musical notation methods.

The methodological significance is due to the presence of detailed comments about the qobyz, performing techniques, and annotations for each kyuy with instructions, which are useful not only for beginners but also for experienced qobyzshi. The innovation of the collection is in equipping it with high-quality photo illustrations showing performing techniques, as well as audio and video applications with recordings by Raushan Orazbayeva.

Keywords: Raushan Orazbayeva, Aqqu kyuy, swan image in music, qyl-qobyz, music collection, qobyz tradition.

Cite: Nedlina, V. E. “Aqqular Sazy” (“Swan Melodies”): Raushan Orazbayeva’s Contribution to the Preservation and Development of the Kobyz Tradition // Saryn. – 2023. – Vol. 11. – No. 2. – PP. 81–89. – DOI: 10.59850/SARYN.2.11.2023.24.

Received: 17.04.2023

Revised: 28.04.2023

Accepted: 04.05.2023

Author has read and approved the final version of the manuscript and declares that there is no conflict of interests.

**Автор
туралы
мәлімет:**

Валерия Ефимовна Недлина –
өнертану кандидаты, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық
консерваториясының музыкатану және композиция
кафедрасының доценті (Алматы, Қазақстан)

ORCID ID: 0000-0002-4200-5702

email: leredlin@gmail.com

**Сведения
об авторе:**

Валерия Ефимовна Недлина –
кандидат искусствоведения, доцент кафедры музыковедения
и композиции Казахской национальной консерватории
имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

ORCID ID: 0000-0002-4200-5702

email: leredlin@gmail.com

Author's bio:

Valeriya E. Nedlina –
PhD in Arts, Associate Professor, Musicology and Composition
Department, Kurmangazy Kazakh National Conservatory
(Almaty, Kazakhstan)

ORCID ID: 0000-0002-4200-5702

email: leredlin@gmail.com